

บทบาทสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองไทย

The Roles of Mass Media in Thai Political Participation

เลอภพ โสรรัตน์^{1*}
Lerpop Sorutana^{1*}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และเพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสื่อมวลชนในด้านบทบาททางการเมืองส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์แยกออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย นักวิชาการ นักการเมือง และนักวิชาชีพด้านสื่อสารมวลชน จำนวน 24 คน โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง และจากวิธีการ Snowball Technique และ 2) ข้อมูลจากเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ทางการเมือง เอกสารขององค์กรวิชาชีพสื่อสารมวลชน รวมทั้งการร่วมสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการประชุมสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนกับการพัฒนาทางการเมืองและประชาธิปไตย ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ และสอดคล้องตามสภาพความเป็นจริง และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก่อนทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้นนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาแบบอุปนัย

ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของสื่อมวลชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ได้แสดงความชัดเจนใน 3 บทบาทคือ 1) บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง 2) บทบาทการเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง และ 3) บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง เพียงแต่ว่าความสมบูรณ์ของแต่ละบทบาทนั้น จะขึ้นอยู่กับแต่ละยุคสมัยของการเมือง ซึ่งมีที่มาของอำนาจทางการเมืองแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการมาจากการปฏิวัติ รัฐประหาร มาจากการมีฐานอำนาจทางการเมืองทหารหนุนหลัง ที่มีความผันผวนมากในอดีต หรือแม้แต่ในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่อำนาจบริหารจะมาจากการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ แต่สื่อก็ยังประสบปัญหาการแสดงบทบาท เพราะยังมีปัจจัยอื่นๆ เข้าไปกระทบจนทำให้แต่ละบทบาทแสดงได้ไม่สมบูรณ์ อย่างเช่นแนวทางขององค์กรสื่อสารมวลชนมุ่งเน้น

¹ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

¹ Public Administration, Valaya Alongkorn Rajabhat University

* Corresponding author. E-mail : lerpops@gmail.com

ผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ หรือการเกิดสื่อใหม่ที่หลากหลาย จากเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ไม่สามารถที่จะควบคุมได้ด้วยกลไกที่มี

สำหรับแนวทางพัฒนาสื่อมวลชนในด้านบทบาททางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น แยกออกตามบทบาทในแต่ละด้านคือ 1) บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง โดยแนวทางในการพัฒนา คือ การพัฒนาเนื้อหาข้อมูล ข่าวสาร ที่จะต้องมีองค์ประกอบดังนี้ คือ 1.1) มีคุณภาพจากการคัดกรอง และผ่านการตรวจสอบจากผู้มีหน้าที่ ที่มีประสบการณ์ และต้องไม่มีปัจจัยอื่นใด มามีผลต่อการตัดสินใจ นอกเหนือจากการที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคมเป็นหลัก 1.2) มีความรวดเร็ว ถูกต้องในเหตุการณ์ หรือประเด็นที่เกิดขึ้น 1.3) การจัดพื้นที่ ต้องเพียงพอที่จะรองรับเนื้อหาที่ครอบคลุม รอบด้านในประเด็นเดียวกัน 2) บทบาทการเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง ทิศทางในการพัฒนาของสื่อมวลชนคือ การชี้แนะ วิพากษ์ วิวิจารณ์ จะต้องมีส่วนประกอบสำคัญคือ 2.1) มีข้อมูลที่มาจากความถูกต้องเป็นจริง และการตัดสินใจโดยเหตุผล ที่มาจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ 2.2) มีเป้าหมายในการรณรงค์ ให้ยุติความขัดแย้งทางการเมือง ส่งเสริมให้เกิดความรัก สามัคคีในสังคม 2.3) กระตุ้นให้สังคมเกิดการยอมรับกฎหมายของประเทศ 2.4) ทำการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง ไร้อคติ และไม่ชี้นำ ภายใต้ความกดดันของปัจจัยต่างๆ และ 3) บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง ในกรณีนี้ สื่อมวลชนต้องพัฒนาให้เกิดความพร้อมของพื้นที่ดังองค์ประกอบต่อไปนี้คือ 3.1) ให้คู่ขัดแย้งทางการเมืองใช้พื้นที่อย่างเท่าเทียมในประเด็นเดียวกัน 3.2) ให้กลุ่มการเมืองอื่นที่ไม่ได้ขัดแย้ง หรือภาคประชาสังคม นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมใช้พื้นที่ในประเด็นที่ขัดแย้ง 3.3) ให้ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบ ในประเด็นการเมืองได้ใช้พื้นที่อย่างทั่วถึงและเสมอภาค

คำสำคัญ : บทบาทสื่อมวลชน, การมีส่วนร่วมทางการเมือง

Abstract

The objectives of this research were to study the roles of mass media on the promotion of people's political participation and means for mass media development in the aspect of promoting people's political participation. The researcher employed qualitative research method. The data synthesized composed of 2 parts. 1) collecting data from in-depth interviews on 24 mass media academicians, professionals and politicians. Those key informants were selected with purposive method together with snowball technique. 2) collecting data from historical political documents, academic papers on mass media profession, and non-participant observation of seminars on mass media roles on political and democratic development, then the researcher checked the data with triangulation method for validity and congruency with empirical phenomena prior to data analysis and synthesis, and after that presenting the results of the research with inductive description method.

The research findings were as follows : The roles of mass media on the promotion of people's political participation revealed 3 distinct roles namely. 1) the role of transferring knowledge and political information. 2) the role as a political checking instrument and 3) the

role as the cooperative area for political understanding, but the completeness of each role would depend upon any eras of politics which have different sources of political power. These sources might come from the revolutions, coups or military backup powers which were very much varied in the past or even at the present time whereas most of the administrative power comes from the election, but the media still face the problem of doing their roles because there are other factors affecting them not to do their roles fully. For example, the means of mass media organizations which are more business oriented or the occurring of the new various media from too modern technology that they cannot be controlled with the existed mechanisms.

The means for developing mass media in the aspect of promoting people's political participation can be categorized according to their roles as follows. 1) the role of transferring knowledge and political information; the means for developing are that the development of data content and information should have the following factors. 1.1) qualified from being screened and checked by experienced persons and there should have no other factors affecting decision making beyond social benefits. 1.2) fast and proper according to the events or issues. 1.3) the setting for the information area must be enough to cover all aspects of the same issue. 2) the role as a political checking instrument; the means for the development of mass media are that the suggestions, and the criticism should have the following important factors 2.1) having correct information and the decision making should be based on the credible sources of information. 2.2) having a target in campaigning to cease political conflict, promoting esprit de corps in the society. 2.3) stimulating the public to accept the country law. 2.4) checking continuously without bias and guiding under the pressure of other factors. and 3) the role as the cooperative area for political understanding; in this case the mass media should develop the readiness of the area according to the following factors. 3.1) let the political rivals use the area equally in the same issue. 3.2) let the political groups which have no conflict to each other or public, and related academicians have the opportunity to share the area on the conflict issue. 3.3) let every group affected from the political issues have the opportunity to use the area thoroughly and equity.

Keywords : Roles of mass media, Political participation

ความสำคัญของปัญหา

การศึกษาแผนแม่บทพัฒนาการเมืองของคณะกรรมการจัดตั้งสภาพัฒนาการเมือง และยกวางแผนแม่บทของสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ที่ได้ระบุถึงแนวทางหนึ่งของการที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาการเมืองของประเทศไทย คือการใช้สื่อสารมวลชนเป็นเครื่องมือสนับสนุน ทั้งแผนระยะสั้น 5 ปีและแผนระยะยาว 10 ปี สอดคล้องกันกับการศึกษาของคณะกรรมการสมานฉันท์ เพื่อการปฏิรูปการเมือง และการศึกษาแก้ไขรัฐธรรมนูญของรัฐบาล (2551) ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของหลายฝ่าย เพื่อที่จะหาข้อยุติที่เหมาะสมในสภาวะการณ์

ที่เกิดขึ้น โดยข้อสรุปหนึ่งในหลายข้อก็คือ การเสนอให้ “สื่อมวลชน” เข้าไปมีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสมานฉันท์ ซึ่งภาพที่เห็น คือความมุ่งมั่น และมุ่งมั่น ที่จะเห็น “สื่อมวลชน” มีส่วนร่วมในการปฏิรูป หรือการพัฒนาทางการเมืองในประเทศไทย โดยมองเห็นความสำคัญของสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในโครงสร้างของสังคม ที่จะต้องช่วยในการสนับสนุน และส่งเสริมการพัฒนาทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่อประเภทอื่น (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2545 : 61) เพราะการสื่อสารโดยผ่านสื่อมวลชน จะช่วยในการสนับสนุนสาธารณมติ (Public Opinion) ดังนั้นสื่อมวลชนจึงมีหน้าที่ในการหล่อหลอมหรือปลูกสาธารณมติ ให้โน้มเอียงไปในทิศทางของการมีอุดมการณ์การเมืองที่พึงประสงค์ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานทางการเมืองสมัยใหม่ประสบความสำเร็จ (สมควร กวียะ, 2545 : 130) ในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเมืองนี้ การสื่อสารจึงเป็นส่วนสำคัญ เพราะสามารถส่งผลต่อผู้รับสารอย่างมีประสิทธิภาพ (เสถียร เขยประทับ, 2551 : 23)

วิกฤติหรือปัญหาทางการเมืองสำหรับประเทศไทยนั้นไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นใหม่ ส่วนหนึ่งที่ทำให้การเมืองไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะหลักการใหญ่ๆ ของรัฐธรรมนูญไม่ได้ถูกรับรองโดยการนำไปปฏิบัติทางการเมืองของกลุ่มอำนาจต่างๆ ทั้งที่รัฐธรรมนูญเป็นส่วนสำคัญของประชาธิปไตย อันถือเป็นสัญญาประชาคมเป็นกติกาสูงสุดในการปกครองประเทศ (บุญทัน ดอกไธสง, 2550 : 165)

ประวัติศาสตร์ทางการเมืองของไทยในช่วงที่ผ่านมา ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การเมืองไม่พัฒนาเท่าที่ควรก็คือ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้ใส่ใจ มิได้รู้เท่าทันการใช้อำนาจของนักการเมืองที่ได้ใช้อำนาจแทนตนเองเลย (ประมวล รุจนเสรี, 2547 : 112) ในขณะที่การสร้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยยังไม่พัฒนาไปในทิศทางที่ควรจะเป็น เพราะรัฐสภาอันเป็นกลไกของประชาธิปไตยที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนยังไม่มีเสถียรภาพ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาล โดยการใช้กำลังด้วยการยึดอำนาจยังเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา (นรินทร์ เศรษฐบุตร, 2551 : 227)

ดังนั้นจึงพบว่า มีการเรียกร้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หรือให้สถาบันต่างๆ ที่อยู่สังคม ออกมาช่วยกันส่งเสริม เพื่อการพัฒนาทางการเมืองให้ไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุด และความสำคัญของสื่อมวลชน ปรากฏชัดเจขึ้นในการเป็นความหวังของกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะความจำเป็นทุกภาคส่วนในสังคมอยู่ที่การสื่อสาร เรื่องการพัฒนาการเมืองหรือประชาธิปไตย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะวิเคราะห์บทบาทของสื่อมวลชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตลอดจนค้นหาแนวทางพัฒนาสื่อมวลชน ในด้านบทบาททางการเมืองส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เพื่อสร้างองค์ความรู้สำหรับสถาบันวิชาชีพสื่อมวลชนในอันที่จะเป็นสื่อกลางสำหรับการสร้างสรรค์สังคมการเมืองที่ดีของประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน
2. เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสื่อมวลชนในด้านบทบาททางการเมืองส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์แยกออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และ 2) ข้อมูลจากเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ทางการเมืองไทย เอกสารขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน รวมทั้งการร่วมสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการประชุม สัมมนาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาบทบาหน้าที่ของสื่อมวลชนกับการพัฒนาทางการเมืองและประชาธิปไตย

สำหรับการดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. **กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก** ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้จากการเจาะจง และจากวิธีการ Snowball Technique จะประกอบไปด้วย กลุ่มผู้ทำงานด้านสื่อหนังสือพิมพ์ ที่มีอายุงานเกิน 20 ปี สื่อมวลชนที่ได้ทำงานในองค์กรวิชาชีพ จำนวน 17 คน และกลุ่มนักวิชาการด้านสื่อมวลชน นักการเมืองที่เกี่ยวข้อง จำนวน 7 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 เอกสารที่เป็นหนังสือพิมพ์ ประกอบด้วย เดลินิวส์ เดลินิวส์ และหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์สยามออนไลน์ สยามจดหมายเหตุ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2493 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2535 และเอกสารจากหน่วยงานที่บันทึกการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ถึงปี พ.ศ.2552

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อทราบถึงภาพรวมของการแสดงบทบาททางการเมืองของสื่อมวลชน ระหว่างปี พ.ศ.2535-2552 เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับการแสดงบทบาททางการเมืองของสื่อมวลชน และแนวทางการพัฒนาบทบาทสื่อมวลชน

2.3 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม จากการสัมมนา ที่จัดโดยองค์กรวิชาชีพสื่อเพื่อนำข้อมูลมาประกอบด้านบทบาทสื่อมวลชน ปัจจัยเกี่ยวข้อง และแนวทางการปรับปรุงแก้ไข

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากแหล่งข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ โดยกระบวนการนี้

3.1 การจัดกระทำข้อมูลในประเด็นศึกษา คือ 1. การแสดงบทบาทของสื่อมวลชน ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน 2. การพัฒนาบทบาทสื่อมวลชนเพื่อการมีส่วนร่วมการพัฒนาทางการเมือง และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการแสดงบทบาทสื่อมวลชน พร้อมศึกษาแนวทางการปรับปรุง แก้ไขบทบาทสื่อมวลชน

3.2 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ โดย 1. กระทำจากการตรวจสอบ จากแหล่งที่มาของข้อมูล ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ นำมาประกอบกัน เพื่อหาความสอดคล้อง หรือเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ก่อนนำสู่การวิเคราะห์ข้อมูล 2. กระทำโดยการตรวจสอบ จากบุคคลที่แตกต่างกันในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อให้ช่วยวินิจฉัยในข้อมูลบางส่วน ที่มีความไม่สอดคล้องกันจากการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูล จนได้คำตอบที่ชัดเจน และน่าเชื่อถือจึงนำเข้าสู่การวิเคราะห์ 3. กระทำโดยการตรวจสอบจากมุมมองของแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ว่าข้อมูลที่ได้นั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎี ที่นำมาศึกษา คือทฤษฎีเสรีนิยม (Libertarian Theory) ที่พัฒนาจากข้อเขียนของมิลตัน (Milton) ล็อค (Locke) และมิลล์ (Mill) ซึ่งกำหนดบทบาทสื่อมวลชนไว้ 2 บทบาทคือ บทบาทการถ่ายทอดความรู้และข้อมูลข่าวสารการเมือง บทบาทการเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบทางการเมือง และอีก 1 บทบาท ที่มาจากทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory) ซึ่งพัฒนาจากข้อเขียนของฮอกกิง (W.E.Hocking) คือ บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง จึงจะนำสู่การวิเคราะห์ข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Content Analysis) ที่ได้นำเสนอ ข่าวสาร คอลัมน์ รายงาน หรือบันทึก ที่เกี่ยวข้องกับทางการเมือง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อมุ่งพรรณนา และอธิบายเหตุการณ์ ทั้ง 3 บทบาทของสื่อมวลชน และการแสดงพฤติกรรมของประชาชน ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้ง 14 ระดับ ตามแนวทางของมิลเบรธ (Milbrath) ก่อนที่จะนำมาสู่การวิเคราะห์ แบบสรุปอุปนัย (Analytic Induction) เพื่อจะได้หาข้อสรุปร่วม ในลักษณะการแสดงออกของบทบาท สื่อมวลชนที่จะช่วยสนับสนุนการมีส่วนร่วมในทางการเมือง และสุดท้ายจะเป็นการวิเคราะห์สาเหตุและผล (Cause and Effect Analysis) เพื่อหาสาเหตุ หรือปัจจัยใดที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของสื่อมวลชน และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน พร้อมแนวทางการแก้ไข

การศึกษาค้นคว้า จะแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1. การแสดงข้อมูล (Data Display) 2. การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) 3. การสร้างข้อสรุปและยืนยันผลสรุป (Conclusion & Verification)

ผลการวิจัย

ดังที่ได้อธิบายกันโดยทั่วไปว่ารัฐธรรมนูญนั้น เป็นส่วนสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันถือเป็นสัญญาประชาคม เป็นกติกาสูงสุดของการปกครองประเทศ ผู้ที่เป็นตัวแทนของประชาชน ต้องมาจากการเลือกตั้ง หรือฉันทานุมัติจากประชาชน (บุญทัน ดอกไธสง, 2550 : 165) ฉะนั้นการมีรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ จึงถือเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นการเปิดกว้างการให้เสรีภาพกับประชาชนทุกหมู่เหล่าในสังคม รวมทั้งวงการสื่อมวลชนที่มีโอกาสในการ แสดงความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวางตามบทบาทหน้าที่ในการธำรงรักษาการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง เป็นธรรม สมเจตนาธรรมกับคำที่ว่าเป็นการปกครองโดยประชาชนเพื่อประชาชน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากภาพรวมจากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในยุคสมัยที่มีรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง จะพบว่าบทบาทในการพัฒนาทางการเมืองของสื่อมวลชน ถูกเปิด กว้างมาก จากการวิจัยในครั้งนี้ สรุปได้ว่าสื่อมวลชนมีบทบาทที่ชัดเจนใน 3 ประเด็น คือ 1) การถ่ายทอด ความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง 2) การเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง และ 3) การเป็นพื้นที่ ประสานความเข้าใจทางการเมือง และสามารถแสดงรายละเอียดดังนี้

บทบาทการถ่ายทอดความรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง

บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองของสื่อมวลชน ในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไป ตามที่มาจากอำนาจของรัฐบาลแต่ละสมัย โดยในยุคของรัฐบาลที่มาจาก การปฏิวัติ รัฐประหาร หรือมาจากการเลือกตั้งแต่มีฐานทางการเมืองทหารหนุนหลัง บทบาทนี้จะถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากสื่อวิทยุและโทรทัศน์ เป็นสื่อของรัฐบาล ขณะที่สื่อหนังสือพิมพ์ก็ถูกควบคุมอย่างหนัก จนต้อง กลายเป็นพวกของรัฐบาล ดังข่าวที่ชี้ให้เห็นชัดคือ ข่าวการประกาศคำสั่งกระทรวงมหาดไทยให้ตำรวจ จดชื่อคนที่มีหัวคอมมิวนิสต์ แล้วส่งเพื่อพิจารณาโทษ (เดลินิวส์, 1 กันยายน 2493 : 1) ในสมัยของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม หรือข่าวจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้สื่อรัฐตอบโต้ฝ่ายค้านและจะจัดการกับฝ่ายค้าน

รวมทั้งสื่อที่อยู่ตรงข้ามรัฐบาล (เดลินิวส์, 9 สิงหาคม 2501 : 1) ขณะที่บทบาทนี้สื่อได้แสดงชัดเจนในยุคสมัยที่รัฐบาลมาจากการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ ที่แสดงความเห็นผ่านสื่อได้ชัดเจนในกลุ่มข่าวเกี่ยวกับการเลือกตั้ง การแต่งตั้งฝ่ายบริหารหรือการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ที่เปิดกว้างมากที่สุด ในบทบาทนี้คือช่วงสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่เปิดเสรีให้สื่อรายงานข่าวที่เป็นจริงทุกด้านให้ประชาชนได้รับทราบ และได้ประกาศยกเลิก ประกาศของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินฉบับที่ 42 หรือ ป.ร.42 ซึ่งเป็นประกาศควบคุมเสรีภาพสื่อมวลชนกลุ่มหนังสือพิมพ์ที่ชัดเจน (เดลินิวส์, 25 พฤษภาคม 2533 : 4)

ขณะที่ยุคช่วง พ.ศ.2535-2552 ท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร และการเปิดกว้างของรัฐธรรมนูญ ทำให้สื่อมวลชนมีความหลากหลาย ทั้งโครงสร้าง และที่มา รวมทั้งวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสื่อที่แตกต่างกัน เพราะสื่อไม่ได้อยู่ในการควบคุมของรัฐแบบเบ็ดเสร็จดังอดีต โดยเฉพาะสื่อใหม่ที่ใครก็สามารถใช้ประโยชน์ได้ ทำให้พบได้ว่าบทบาทการให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองของสื่อมวลชนในช่วงนี้ บางส่วนขาดความน่าเชื่อถือในข้อมูลข่าวสารที่มีผ่านสื่อมากมายจนอาจจะเรียกว่าเป็นขยะ เพราะมาจากแหล่งข้อมูลที่ไม่น่าเชื่อถือ ขาดการตรวจสอบที่ดี (ประหยัด คุณสมบัติ, สัมภาษณ์)

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารของสื่อมวลชน ก็ถือได้ว่าทำให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย จนอาจจะกล่าวได้ว่า ณ ปัจจุบัน ความรู้ ความเข้าใจทางการเมืองของประชาชน เป็นผลจากการเรียนรู้ผ่านสื่อมวลชนมากกว่าการเรียนรู้โดยตรงจากสถาบันการศึกษาหรือจากช่องทางการสื่อสารอื่นๆ

บทบาทการเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบทางการเมือง

บทบาทการเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบทางการเมือง ถือเป็นบทบาทที่สำคัญของสื่อมวลชนในการแสดงออกทางการเมืองตามทฤษฎีเสรีนิยม เพราะการแสดงออกในบทบาทด้านนี้ จะเป็นตัววัดว่า เป็นการเปิดกว้างในการให้เสรีภาพกับสื่อมวลชน ที่ถือว่าการให้เสรีภาพของคนทุกกลุ่มในสังคมและการเมือง

ในสมัยที่รัฐบาลมาจากการปฏิวัติ รัฐประหาร หรือมาจากการมีฐานอำนาจทางการเมืองทหารหนุนหลัง จะพบบทบาทนี้ของสื่อมวลชนไม่มากนักหรือทำได้ไม่เต็มบทบาท อย่างเช่นสมัยของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีข่าวการคัดค้านการที่รัฐบาลพาประชาชน 18 ล้านคนเข้าร่วมสงครามเกาหลี (เดลินิวส์, 5 กรกฎาคม 2493 : 6) การรวมตัวของ ส.ส.ฝ่ายค้าน เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกการปิดกั้นเสรีภาพสื่อหนังสือพิมพ์ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามของรัฐบาล (เดลินิวส์, 2 สิงหาคม 2493 : 6) ในสมัยที่ จอมพล ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ในช่วงแรกปี พ.ศ.2501 โดยจะพบเพียงข่าวที่มีการจัดไฮปาร์คที่ท้องสนามหลวง เพื่อชักชวนให้ประชาชนร่วมกันคัดค้าน พ.ร.บ.การเลือกตั้ง (เดลินิวส์, 4 สิงหาคม 2501 : 2) และสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีบทบาทนี้ยังหายไปจากหน้าหนังสือพิมพ์เลย จนกระทั่งช่วงสิ้นสุดยุคจอมพลสฤษดิ์ แล้วจอมพลถนอม ขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม พ.ศ.2516 การตรวจสอบของสื่อเด่นชัดมากที่สุดในกรณีการเดินขบวนต่อต้านรัฐบาลของนิสิต นักศึกษา จนจอมพลถนอม และคณะต้องเดินทางออกนอกประเทศ (เดลินิวส์, กันยายน-ตุลาคม 2516)

ขณะที่ยุคสมัยรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้ง เช่นในช่วงสมัย ที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ถูกสื่อหนังสือพิมพ์นำบทบาทการตรวจสอบออกมาใช้อย่างชัดเจน ทั้งในเรื่องของการบริหารงานในฐานะรัฐบาล แม้แต่เรื่องส่วนตัว อย่างเช่นการเปรียบเทียบเป็นชายใจหญิง (เดลินิวส์, 19 มีนาคม 2518 : 6) ซึ่งในสมัยของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ไม่แตกต่างจากสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ส่วนยุคของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ บทบาทของสื่อหนังสือพิมพ์มีการแสดงออกที่น่าพอใจ แม้ว่ารัฐบาลจะถูกมองว่ามีอำนาจทางการเมืองทหาร

หนุนหลังก็ตาม มีการวิจารณ์ด้านต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น การวิจารณ์นโยบายการเพิ่มจำนวนสลากกินแบ่งที่ถือเป็นการที่รัฐได้ส่งเสริมการมอมเมาประชาชน (เดลินิวส์, 24 มีนาคม 2523 : 4) อีกประเด็นหนึ่งที่สื่อหนังสือพิมพ์วิจารณ์มากก็คือการวิจารณ์ความเป็นมาของพลเอกเปรม (เดลินิวส์, 9 สิงหาคม 2525 : 6) โดยในสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในบทบาทการตรวจสอบทางการเมืองของสื่อมวลชน ได้รับการเปิดกว้างอย่างมาก ข้อเขียน และบทวิจารณ์ต่างๆ ถูกแสดงออกอย่างกว้างขวาง และมีเสรีภาพที่ชัดเจนกว่าทุกยุคที่ผ่านมา ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับสื่อหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ จนนายกรัฐมนตรีถึงกับมีดำริ ที่จะไม่ยกเลิกปร.42 เป็นการข่มขู่ (เดลินิวส์, 6 กรกฎาคม 2533 : 4)

บรรเจิด ทวี (สัมภาษณ์) นักหนังสือพิมพ์อาวุโส ได้สรุปบทบาทนี้ของสื่อว่า ในสมัยอดีตโดนปิดกั้นหมด โดยเฉพาะรัฐบาลที่มาจากการอำนาจทางการเมืองหนุนหลัง และพบว่าเปิดกว้างมาก ในยุคสมัยที่รัฐบาลมาจากการเลือกตั้ง แต่ในยุคปัจจุบันสื่อมีความหลากหลายไม่ควบคุมกันดังอดีต กลับพบว่า การตรวจสอบรัฐของสื่อบางกลุ่มขาดข้อเท็จจริง โดยมีเบื้องหลังทั้งเชิงพาณิชย์ การเมือง และเป้าหมายเพื่อกลุ่มการเมืองของตนเองมากขึ้น จนบางครั้งกลายเป็นปัญหาในสังคม

บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง

บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง เป็นบทบาทจากทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมที่ยึดถือแนวความคิดการเปิดเสรีภาพให้กับสื่อมวลชนอย่างเต็มที่ โดยมีการควบคุมดูแลโดยองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนและกลุ่มผู้รับสารในสังคมตามกฎหมายและรัฐธรรมนูญเท่านั้น

บทบาทนี้ในแต่ละยุคสมัยของรัฐบาล ซึ่งมีที่มาแตกต่างกัน จะมีลักษณะการจัดพื้นที่ในสื่อเพื่อนำเสนอในประเด็นที่แตกต่างกัน โดยยุคสมัยที่มีผู้นำมาจากอำนาจการรัฐประหาร ปฏิวัติ จะพบเห็นเพียงพื้นที่สื่อที่สอบถามแค่ความคิดเห็นด้านปากท้อง หรือเรื่องของการเมืองที่ห่างจากตัวฝ่ายบริหารที่กุมอำนาจ และจะไม่มีประเด็นทางการเมืองที่กระทบต่อผู้นำ

แต่ที่เด่นชัดในบทบาทนี้จะเป็นช่วงรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ดังช่วงที่มี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ใช้สื่อของรัฐคือวิทยุ ถ่ายทอดการอภิปรายในสภา ซึ่งสื่อระบุว่า การถ่ายทอดกระจายเสียงนี้ทำให้ประชาชนได้เห็นธาตุแท้ของนักการเมืองที่ประชาชนเป็นผู้ออกเสียงเลือกตั้งมาได้แจ่มชัดมากขึ้น (เดลินิวส์, 9 มีนาคม 2518 : 6) ในสมัยของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี สื่อหนังสือพิมพ์ได้เปิดพื้นที่ให้กับประชาชนได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองเรื่องแนวนโยบายของรัฐบาล แต่ที่เด่นที่สุดและต่อเนื่องที่สุด จะเป็นการเปิดพื้นที่ให้ประเด็น การเข้ามาประเทศไทยของจอมพลถนอม กิตติขจร ดังที่ความคิดเห็นของประชาชนที่ระบุว่า รัฐบาลไม่ได้จัดการกับปัญหาการเข้าประเทศของจอมพลประภาส และจอมพลถนอม (เดลินิวส์, 2 กันยายน 2519 : 7) เมื่อถึงยุคของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ บทบาทนี้พบเห็นในหลายลักษณะ สิ่งที่ชัดเจนที่สุดคือการเปิดกว้างให้สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยและเครือข่าย ได้ถ่ายทอดสดการแถลงนโยบายของรัฐบาล และมีการร่างพระราชบัญญัติ การถ่ายทอดการประชุมสภาผู้แทนราษฎร การประชุมวุฒิสภา และการประชุมร่วมกันของรัฐสภา ที่มีสาระสำคัญคือ ให้สำนักนายกรัฐมนตรี จัดการถ่ายทอดการประชุมสภา ทั้ง 3 ประเภทนี้ ทางวิทยุกระจายเสียง ทางโทรทัศน์ และจัดให้ผู้ถ่ายทอดได้รับความคุ้มครอง ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวในทางใดมิได้จึงถือได้ว่ารัฐบาลใจกว้าง เพราะประชาชนจะได้รับรู้บ้านเมือง (เดลินิวส์, 1 กันยายน 2529 : 6)

สำหรับในสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี บทบาทนี้ถือเป็นบทบาทที่โดดเด่นเนื่องจากเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง และนายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง จึงจะพบเห็นว่า การเปิดพื้นที่สำหรับข่าวสารทางการเมืองที่ให้ประชาชน และฝ่ายค้านที่อยู่ตรงข้ามรัฐบาลได้แสดงความคิดเห็น

ทางการเมืองผ่านสื่อมวลชนนั้น มีความชัดเจนสูงที่สุดกว่าทุกสมัยที่ผ่านมา การเจริญเติบโตของหนังสือพิมพ์มีมากขึ้นในทุกด้าน สาเหตุหนึ่งก็คือ ภาวะเศรษฐกิจกำลังดีขึ้น (ประหยัด ทุนสมบัติ, สัมภาษณ์) หนังสือพิมพ์ก็มุ่งเป้าสนองความต้องการของผู้ซื้อมากขึ้น และสื่อต่างๆ ก็ได้เปิดพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งประเด็นทางการเมืองที่เปิดมากขึ้นตามความสนใจของประชาชนด้วยเช่นกัน (บรรเจิด ทวี, สัมภาษณ์)

ในภาพรวมจนถึงปัจจุบันนั้น บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง มีความแตกต่างในแต่ละยุคสมัยของรัฐบาล ซึ่งมีการให้เสรีภาพสื่อมวลชนที่แตกต่างกัน แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ใคร กลุ่มใดๆ เป็นเจ้าของสื่อ โดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่และใช้ประโยชน์ได้ไม่มีขีดจำกัด นอกเหนือการที่จะควบคุมได้ดังอดีต ทำให้บทบาทนี้มีความหลากหลายมากขึ้น และบางครั้งก็ทำให้เกิดปัญหาต่อสังคมเช่นกัน เพราะคนบางกลุ่มใช้ประโยชน์จากสื่อเพื่อประโยชน์ของตนเอง หรือพวกพ้องตัวเองมากกว่าที่จะมองความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหลัก (สมบูรณ์ อุทัยเวียนกุล, สัมภาษณ์)

แนวทางพัฒนาบทบาทสื่อมวลชนเพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง

สำหรับแนวทางพัฒนาสื่อมวลชนควรจะเริ่มต้นจากด้านการบริหารจัดการภายในองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยองค์กรสื่อมวลชนควรจะต้องเป็นอิสระจากรัฐบาล ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจทุนเจ้าของสื่อ หรือทุนทางการเมือง มีการพัฒนาบุคลากรภายในองค์กร ให้มีความรู้ความสามารถ ใฝ่งานข่าวสารทางการเมืองอยู่เสมอ และต้องยึดถือการทำให้ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และไม่ใช้เสรีภาพที่มีในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนในการปลุกเร้า ใช้ความรุนแรง ด้วยการบิดเบือนข้อเท็จจริง ขณะที่องค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน จะต้องทำหน้าที่กำกับดูแลเรื่องจรรยาบรรณ จริยธรรม คุณธรรมของสื่อมวลชน ด้วยการไม่ให้ร้ายผู้อื่น หรือละเมิดสิทธิของผู้อื่นที่ชัดเจน เพื่อคุ้มครองผู้เกี่ยวข้อง และมีความพร้อมที่จะตรวจสอบสื่ออย่างจริงจัง ไม่ใช่มีไว้เพื่อพิทักษ์ประโยชน์สื่อด้วยกันเอง ส่วนองค์กรภาคประชาสังคม จะต้องเป็นตัวแทนของประชาชนกลุ่มต่างๆ ด้วยความตื่นตัว เพื่อที่จะทำให้อสื่อมีความหวาดกลัวนำไปสู่การปรับพฤติกรรม ขณะเดียวกัน กฎหมายการควบคุม ควรต้องมีความทันสมัยและสามารถบังคับใช้อย่างทั่วถึง

สำหรับแนวทางในการพัฒนาสื่อมวลชนในด้านการแสดงบทบาททางการเมืองส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น แยกออกตามบทบาทในแต่ละด้านคือ 1) บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง แนวทางในการพัฒนา คือ การพัฒนาเนื้อหาข้อมูล ข่าวสาร ที่จะต้องมีองค์ประกอบดังนี้ คือ 1.1) มีคุณภาพจากการคัดกรองและผ่านการตรวจสอบจากผู้มีหน้าที่ที่มีประสิทธิภาพ และต้องไม่มีปัจจัยอื่นใดมาส่งผลต่อการตัดสินใจ นอกเหนือจากการที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคมเป็นหลัก 1.2) มีความรวดเร็ว ถูกต้องในเหตุการณ์ หรือประเด็นที่เกิดขึ้น 1.3) การจัดพื้นที่ต้องเพียงพอที่จะรองรับเนื้อหาที่ครอบคลุม รอบด้านในประเด็นเดียวกัน 2) บทบาทการเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง ทิศทางในการพัฒนาของสื่อมวลชนคือ การชี้แนะ วิพากษ์วิจารณ์ จะต้องต้องมีองค์ประกอบสำคัญคือ 2.1) มีข้อมูลที่มาจากการถูกต้องเป็นจริง และการตัดสินใจโดยเหตุผล ที่มาจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ 2.2) มีเป้าหมายในการรณรงค์ให้ยุติความขัดแย้งทางการเมือง ส่งเสริมให้เกิดความรัก สามัคคีในสังคม 2.3) กระตุ้นให้สังคมเกิดการยอมรับกฎหมายของประเทศ 2.4) ทำการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง ไร้อคติ และต้องไม่ชี้นำ ภายใต้ความกดดันของปัจจัยต่างๆ และ 3) บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง ซึ่งในบทบาทนี้ สื่อมวลชนต้องพัฒนาให้เกิดความพร้อมของพื้นที่การนำเสนอข้อมูล ที่มีองค์ประกอบต่อไปนี้ คือ 3.1) ให้คู่ขัดแย้งทางการเมืองใช้พื้นที่อย่างเท่าเทียมในประเด็นเดียวกัน 3.2) ให้กลุ่มการเมืองอื่นที่ไม่ได้ขัดแย้ง หรือภาคประชาสังคม นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมใช้พื้นที่ในประเด็นที่ขัดแย้ง 3.3) ให้ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบในประเด็นการเมืองได้ใช้พื้นที่อย่างทั่วถึงและเสมอภาค

สรุป อภิปรายผล

จากการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทในการพัฒนา การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ชัดเจน ใน 3 ประเด็น คือ 1) บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง 2) บทบาทการเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง 3) บทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง

บทบาทการถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง ถือเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง และถือเป็นพื้นฐานโดยทั่วไปของสื่อมวลชน เพราะสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือ “ผลของการสื่อสาร” ส่วนนี้ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการสื่อสารเช่นกัน เพราะการสื่อสารนั้น หลายคนคิดว่า เมื่อผ่านกระบวนการถึงผู้รับสารแล้วทุกอย่างจะหยุด แต่นักวิชาการสื่อสารอย่างลาสเวลล์ มองว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ต่อเนื่องออกมาที่จะกระทบต่อสังคม สภาพแวดล้อม โดยผลที่เกิดขึ้น จะมีความหมายต่อระบบการเมือง การเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การดำเนินการสื่อสารของผู้ส่งสาร ย่อมหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ดังนั้นผลของการสื่อสารจึงหมายถึง การรับรู้อันเกิดจากสารที่มีความหมายร่วมกันระหว่างผู้ที่ส่งสาร และผู้รับข่าวสาร ซึ่งมี 3 ลักษณะคือ ผลที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อผู้รับสาร ผลที่ก่อให้เกิดอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อผู้รับสาร และผลที่ก่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลของการสื่อสารจากผู้รับสาร (สุพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533 : 45)

จุดเริ่มต้นทางการเมืองของไทยในระบอบประชาธิปไตยนั้น ถือได้ว่าเริ่มต้นมาจากศูนย์ เพราะการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทยโดยคณะราษฎร เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยคนกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่ง โดยที่คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มปัญญาชนที่มีโอกาสเรียนรู้จากการศึกษาในต่างประเทศ สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น ระยะเวลากว่า 75 ปีที่ผ่านมา การเมืองไทยจึงมีลักษณะของการลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลา ความไม่รู้ไม่เข้าใจของประชาชน จึงส่งผลให้อำนาจทางการเมือง ตกอยู่ในมือของคนบางกลุ่ม ทั้งนี้เพราะไม่ว่ารัฐธรรมนูญจะเป็นฉบับชั่วคราว หรือฉบับถาวร ซึ่งดูเหมือนว่าไม่ค่อยมีความหมายต่อประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นัก ยกเว้นรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุ 2 ประการคือ ประการแรกรัฐธรรมนูญของไทยเกือบทุกฉบับไม่ได้เกิดมาจากความต้องการ และไม่เคยได้รับความเห็นชอบจากประชาชนส่วนใหญ่เลย แต่เกิดมาจากความต้องการและความเห็นชอบของคนกลุ่มน้อยที่ได้ประโยชน์จากรัฐธรรมนูญนั้นๆ ประการที่สองรัฐธรรมนูญที่มีไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นปัญหาเฉพาะหน้าของคนไทยส่วนใหญ่ (กมล ทองธรรมชาติ, 2545 : 12)

แต่อย่างไรก็ตาม การทำหน้าที่ฉายภาพแห่งความจริงของการเมืองไทยผ่านสื่อมวลชน เป็นเสมือนหนึ่งบทเรียนที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับพฤติกรรมของนักการเมือง การเรียนรู้ในลักษณะนี้ ส่งผลตามมาคือการเกิดอุดมการณ์ทางการเมือง จิตสำนึกทางการเมือง และในเวลาต่อมา คือการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน บทพิสูจน์ที่เด่นชัดอย่างยิ่ง ณ ปัจจุบัน ก็คือการเมืองภาคประชาชนที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งสำหรับการเมืองไทยในขณะนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาการเมือง กล่าวคือมีการจัดตั้งสถาบันขึ้นมารองรับและจัดระเบียบการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งมีผลมาจากความตื่นตัว หรือความจำเริญทางการเมือง (Political Modernization) ซึ่งเกิดจากการขยับตัวของสังคม (Social Mobilization) (ลิขิต ธีรเวคิน, 2545 : 57) ภายหลังจากที่ได้เกิดการเรียนรู้ ผ่านการสื่อสารมวลชนมาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน

สำหรับบทบาทการเป็นเครื่องมือตรวจสอบทางการเมือง บทบาทนี้ถือได้ว่าสื่อมวลชนมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่งจากบทบาทหน้าที่ของผู้นำเสนอข่าวสาร สื่อมวลชนได้พัฒนาการมาเป็นหมาเฝ้าบ้าน (watch dog) ทั้งนี้ ในกระบวนการทำงานสื่อมวลชนมีงานหลักๆ ที่สำคัญที่ทำให้สื่อมวลชน สามารถกุมอำนาจในฐานะเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็น ได้แก่ การเป็นผู้รักษาช่องทางการสื่อสาร

(Gatekeeper) ทำให้มีอำนาจควบคุมทิศทาง และกระแสการไหลเวียนข่าวสาร การคัดเลือกประเด็นนำเสนอต่อสาธารณะ ทำให้สื่อมวลชนสามารถกำหนดความสำคัญของประเด็นในทางสังคม หรือในทางการเมืองได้ (Agenda-Setter) ทำให้สื่อมวลชนมีหน้าที่ในการเป็นผู้เฝ้าระวัง หรือตรวจสอบอำนาจของภาครัฐบาล (Public Watchdog) ตามมา (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550 : 8) ในกรณีดังกล่าวนี้ สื่อมวลชนจะทำหน้าที่เหล่านี้ได้อย่างแยบคาย ไม่ว่าสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดก็ตาม ในยุคที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน การทำหน้าที่ตรวจสอบทางการเมืองของสื่อมวลชน ก็ดำเนินการอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบพฤติการณ์ส่วนตัว ของนักการเมือง การทุจริต คอร์รัปชัน ในขณะที่ยุคสมัยการเมืองไทยมีอำนาจเผด็จการเข้าครอบงำ สื่อมวลชนก็มีวิธีการนำเสนอความคิดเห็นทางการเมือง ที่ให้ข้อคิดแก่ประชาชนผ่านรูปแบบต่างๆ อาทิกรณีของคอลัมน์ซอยสวนพลู การ์ตูนล้อการเมือง ในหนังสือพิมพ์ต่างๆ หรือคอลัมน์การเมือง เช่น หงส์ร้อน มังกรดำ เป็นต้น

ในกรณีของบทบาทการเป็นพื้นที่ประสานความเข้าใจทางการเมือง ซึ่งในปัจจุบัน สื่อสารมวลชนทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี จนถือได้ว่า บทบาทของสื่อมวลชนในปัจจุบันสะท้อนความเป็นมืออาชีพในการเสนอแนวทางการพัฒนาทางการเมืองของไทยที่ตั้งอยู่บนหลักการของการพัฒนาระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participative Democracy) ไปพร้อมๆ กับการแก้ปัญหาพื้นฐานของระบอบการเมืองเก่า โดยหลักการของระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ (1) หลักการกระจายอำนาจ และการตัดสินใจทางการเมือง (2) หลักการเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้เข้าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองโดยตรง (3) หลักการส่งเสริมบทบาททางการเมืองขององค์กรปกครองท้องถิ่นระดับล่าง ที่ใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชน (4) หลักการส่งเสริมบทบาทและอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองของมวลชน คนทั่วไป ระดับชาวบ้าน หรือการสร้างนักการเมืองจากชาวบ้าน (Citizen Politicians) แทนนักการเมือง (Professional Politicians) โดยการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างความเข้มแข็ง หรือการสร้างความสามารถทางการเมืองของประชาชน (Citizen Competence) ให้เป็นรากฐานที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (กมล ทองธรรมชาติ และเชาวนะ ไตรมาศ, 2545 : 12) ซึ่งในยุคสมัยปัจจุบัน สื่อมวลชนทำหน้าที่นี้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์แบบ

บทบาทของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่พัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทยนั้น เมื่อความสำคัญมาตกอยู่กับผู้ที่ทำหน้าที่สื่อ ดังนั้น สื่อมวลชนเองจึงสมควร ที่จะต้องให้ความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการรับภาระหน้าที่ที่ยิ่งใหญ่ดังกล่าวนี้ สื่อมวลชนจึงจะต้องยึดมั่นจรรยาบรรณของตนเอง ในการเสนอข่าวสาร และเผยแพร่ความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นข่าวสารทางด้านการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ต่อการบริหารประเทศ การนำเสนอข่าวสารจะต้องเป็นไปอย่างตรงไปตรงมาไม่มีอคติแอบแฝงและต้องมีการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์หรือวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาด้วยเช่นกัน สื่อมวลชนต้องทำหน้าที่ที่จะต้องประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวางต่อมวลชนให้เกิดผลอย่างสมบูรณ์ เพื่อส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย ให้เกิดขึ้นด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2545 : 145)

แนวทางสำหรับการพัฒนาสื่อให้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ดีที่สุดก็คือ การให้สื่อมวลชนควบคุมกันเอง ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการพูดง่ายแต่เห็นผลยาก (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2551 : 121) แต่กระนั้น ก็เป็นสิ่งที่ควรจะต้องกระทำ ทั้งนี้ จะต้องอาศัยปัจจัยหลักสำคัญ 2 ปัจจัย คือ 1) ต้องอาศัยความสำนึกร่วมอย่างเข้มแข็งของสื่อมวลชนแต่ละแขนง เป็นความสำนึกร่วมกันในหลักความรับผิดชอบจริยธรรมของสื่อมวลชน ทั้งสื่อมวลชนเองจะต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบและเสรีภาพของตนเอง จึงพร้อมใจกันที่จะจัดการดูแลกันเองแทนที่จะปล่อยให้อำนาจรัฐ ก้าวเข้ามาตรวจสอบและควบคุม 2) เมื่อไม่ยอมรับให้อำนาจรัฐเข้ามาแทรกแซงการตรวจสอบสื่อมวลชน ระบบการควบคุมกันเอง

ของสื่อ ก็ไม่มีอำนาจในการลงโทษทางกฎหมาย (Legal Sanction) แต่ต้องอาศัยการลงโทษทางสังคม (Social Sanction) แทน กรณีดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถของบุคลากรในวิชาชีพนี้เป็นอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะสำหรับผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร โดยผู้วิจัยมองว่า เพื่อให้เกิดประโยชน์ และสามารถนำงานวิจัยไปปฏิบัติได้ คือ

1. องค์กรสื่อสารมวลชน ต้องมีความพร้อมที่จะร่วมในการพัฒนาทางการเมืองด้วยความรับผิดชอบ ต่อสังคมด้วยการกำหนดนโยบาย ที่มองถึงประโยชน์ของสังคมโดยรวมเป็นหลัก และยอมรับการตรวจสอบ กำกับดูแล และการควบคุมที่ชัดเจน ขณะที่หน่วยงานหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุม กำกับดูแล และตรวจสอบ ต้องมีความพร้อมในด้านต่างๆ ที่จะเอื้อต่อการทำหน้าที่ที่ชัดเจนตามกรอบอำนาจ ที่ได้รับมอบหมาย จากกฎหมายหรือรัฐธรรมนูญซึ่งได้กำหนดไว้

2. เป็นประเด็นสำคัญในยุคข่าวสารที่หลากหลายที่มา เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยนี้ ผู้รับข่าวสารที่สนใจข่าวสารการเมืองในปัจจุบัน ที่สามารถใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนได้หลากหลาย จากการเข้าถึง หรือแม้แต่การที่สามารถเป็นเจ้าของสื่อมวลชนได้ด้วยตนเองนั้น ก็สามารถที่จะเป็นส่วนหนึ่ง ในการพัฒนาทางการเมืองของประเทศไทยได้ โดยหากใช้ประโยชน์จากสื่อในฐานะเป็นผู้ส่งสาร ก็ควรแสดง ตามลักษณะต่างๆ ของบทบาทที่ได้รับไว้ในการค้นพบ และหากอยู่ในฐานะผู้รับข่าวสารทางการเมือง ก็ต้อง คำนึงถึงการเรียนรู้ให้เท่าทันสื่อมวลชน ในทุกประเภท ทุกโครงสร้างและที่มา จากที่มีความหลากหลาย อยู่ในปัจจุบัน เพื่อจะนำข่าวสารไปสู่กระบวนการกลั่นกรองด้วยตัวเองที่ชัดเจน รอบด้าน ก่อนที่จะนำไปสู่ การตัดสินใจ แสดงพฤติกรรมกรรมมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมล ทงธรรมชาติ และชวนะ ไตรมาศ. (2545). **วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : กรงชนพัฒนา.

เกษม ศิริสัมพันธ์. (2551). **ทฤษฎีสื่อสารมวลชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2545). **ประชาธิปไตยไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สหายบลิฏการพิมพ์.

นรนิติ เศรษฐบุตร. (2551). **การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา.

บรรเจ็ด ทวี. **สัมภาษณ์**. 30 มกราคม 2551.

บุญทัน ดอกไธสง. (2549). **การบริหารอำนาจ : สงครามแย่งเงิน : ยุคทุนใหม่**. กรุงเทพมหานคร : นัยนาประไพ.

- ประมวล รุจนเสรี. (2547). *การใช้อำนาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดย สุเมธ รุจนเสรี.
- ประหยัด คุณสมบัติ. *สัมภาษณ์*. 21 มกราคม 2551.
- ลิขิต วีรเวทิน. (2545). *การเมืองการปกครองของไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมควร กวียะ. (2545). *การสื่อสารมวลชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์.
- เสถียร เขยประทับ. (2540). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมือง ในสหรัฐอเมริกา*. กรุงเทพมหานคร : เอส ดี เฟลส.
- สมบูรณ์ อุทัยเวียนกุล. *สัมภาษณ์*. 23 มกราคม 2551.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2533). *การสื่อสารกับสังคม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุบลศักดิ์ ศิริยาศักดิ์. (2550). *สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรมและสังคม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.